

TYPOLOGIE DIVADLA

Druhy divadla a divadelní žánry

Při členění → používáme různé kategorie

1. podle způsobu, jakým se v inscenaci prezentuje herecká postava

- řečí → **činoherní divadlo** (činohra)
- zpěvem → **hudební divadlo**
- pohybem → **pohybové divadlo**
- zprostředkovaně (zástupně) → **loutkové divadlo**

I. ČINOHERNÍ DIVADLO (ČINOHRA)

činoherní divadlo = několik významů

- divadelní instituce
- 18.-19. stol.: literárně-dramatický žánr = divadelní hra o činech lidí
- obor herecké práce → herec = činoherec

vývoj činohry

- už od počátku divadla (Aristoteles: Poetika) X hovoříme o ní až později
- 16. a 17. století → vznik profesionálních hereckých souborů
- u nás od r. 1750 → inscenace německé hry **Kníže Honzík**

charakteristika

- jednání, zobrazování činů hrou herců + mluvené (verbální) divadlo = v popředí **mluvená řeč** (dialogy sepsané dramatikem)
- divadlo, které *není DOMINANTNĚ pohybové, hudební, nonverbální*
- vyjadřovací prostředky → zpravidla *korespondují se zobrazovanou realitou* → méně X více stylizované

II. HUDEBNÍ DIVADLO

charakteristika:

- zapojení **hudební složky** (instrumentální hudba) a **zpěvu** do inscenace
- hudba → dominantně spoluurčuje a přenáší významy v komunikaci s diváky

zpěvoherní žánry :

- dány kvantitativním a kvalitativním poměrem zpívaných partů
 - 1) **opera**
 - 2) **opereta**
 - 3) **muzikál**

→ mezi jednotlivými typy hudebního divadla existují plynulé přechody

1) OPERA

hudba → v opeře rozhodující → uváděny pod jmény skladatelů

definice:

- umělecká forma – spojuje *dramatické divadelní představení s hudbou*
 - **hudební skladba** → fixovaná do podobě *partitury*
 - **libreto** (text) → zpíván
 - herci = **zpěváci** (sólisté a sbor) → doprovázeni *orchestrem*
 - opera začíná zpravidla *předehrou*
 - tvoří ji jednotlivé *části* (árie, recitativ, sbor, event. i balet)
 - spojeny do větších celků (dějství) *instrumentálními mezihrami*

Opera je jedním z žánrů hudebního divadla, který vzniká syntézou textové a hudební (vokální a instrumentální) složky s ostatními prostředky jevištního umění – hereckou akcí, scénickým ztvárněním, v některých případech tancem, baletem apod. Hudba má v opeře klíčovou úlohu, text se zcela nebo z větší části zpívá. Název vznikl z latinských slov *opus* (dílo) a *opera* (práce, činnost, námaha).

OPERA – VÝVOJ

vznik: **přelom 16. století v Itálii**

- italské hudební baroko → tzv. florentská camerata
- **Jacopo Perri** (hudba) + **Ottavio Rinuccini** (libreto) 1598: *Dafne* + 1600: *Eurydika*
- 1637: první veřejné operní divadlo **San Cassiano** v Benátkách + dalších → opera přístupná širokým vrstvám platícího obecnstva
- tzv. **benátská opera** → Benátky = centrum operní tvorby – **Claudio Monteverdi**
- náměty: mýty, dějiny, básně (Tasso, Ariosto), inspirace Orientem
- formálně: prolog, několik jednání + závěrečný výjev
- i komický prvek + rozkvět sólového dramatického zpěvu (árie, se koloratura)
- X
- konkurence v Neapoli: tzv. **neapolská opera** → **Alessandro Scarlatti** (115 oper, nejplodnější skladatel)

17. a 18. století: rozšířena po celé Evropě (Francie, Anglie, Německo, Čechy...)

- skladatelé: **Georg Friedrich Händel**

1750-1820: klasicismus

- ***komická opera (buffa)*** → **Giovanni Battista Pergolesi: *Služka paní*** (La serva padrona) – žertovná hříčka (prostřednictvím lidových postav → satira a kritika)
- ***vážná opera (seria)*** → návrat k antickému a renesančnímu ideálu
- reformátoři: **Christoph Willibald Gluck a W. A. Mozart**

romantismus

- první „romantické“ opery: **Carl Maria von Weber**
- Itálie: **Gioacchino Rossini + Giuseppe Verdi** X navazuje verismus: **Giacomo Puccini + Ruggiero Leoncavallo**
- Francie: **Charles Gounod + George Bizet**
- Německo: **Richard Wagner** → „velký reformátor opery“.
- Rusko: **Michail Ivanovič Glinka + Nikolaj Rimskij-Korsakov + Modest Petrovič Musorgskij + Petr Iljič Čajkovskij**
- Čechy: **Bedřich Smetana + Antonín Dvořák + Zdeněk Fibich**

20. století

- významní skladatelé: **Alban Berg, Benjamin Britten, Philip Glass, Leoš Janáček, Carl Orff, Sergej Sergejevič Prokofjev, Bohuslav Martinů, Dmitrij Šostakovič, Richard Strauss, Eugen Suchoň a další**

2) OPERETA

hudebně-dramatický divadelní útvar *zábavního rázu*

předchůdci: Francie - vaudevill, Anglie - ballad opera, Německo - singspiel

- střídá *mluvené slovo se zpěvem a tancem*
- *líbivá melodika*
- *nekomplikovaný, srozumitelný děj*
 - schematizován do několika klasických částí (dějství, jednání)
 - často námětově čerpá z činoherního žánru komedie
- *někdy za méně hodnotný umělecký žánr (pokleslá zábava) X velmi zdařilé kusy*
- *přímý předchůdce muzikálu*
- často hrána ve specializovaných divadlech – např. *Hudební divadlo v Karlíně*
- co dál s tímto žánrem?

VÝVOJ A PŘEDSTAVITELÉ OPERETY

1) francouzská škola

- od 19. století z francouzské komické opery

Jacques Offenbach (1819-1880)

Orfeus v podsvětí, Krásná Helena, Modrovous, Bandité...

2) vídeňská opereta

- typická taneční forma - valčík

Johann Strauss - syn (1825-1899) - vrcholný představitel

Netopýr, Cikánský baron...

Franz von Suppé (1828-1895) - *Básník a sedlák*

Franz Lehár (1870-1948) - *Veselá vdova, Země úsměvů...*

Emerich Kalmán (1882-1953) - *Čardášová princezna, Hraběnka Marica*

3) Češi

Oskar Nedbal (1874-1930) - *Polská krev, Cudná Barbora, Vinobraní*

Rudolf Friml (1879-1972) - *Rose Marie, Král tuláků*

3) MUZIKÁL

muzikál – zkrácení anglického **musical comedy** (v 1. pol. 20. st.)

= revue s humoristickými a pěveckými čísly, mnohdy chyběl souvislý děj

- syntetický žánr → spojuje *herectví, hudbu, zpěv a tanec*
- vznikl v USA v New Yorku na Broadwayi
 - různorodé kořeny (z operety, singspielu, revue...)
 - *hudebně ovlivňován*: jazzem, klasickou hudbou, rockem a pop music

1) počátky - 1927: *Lod' komediantů* (Show Boat) → Jerome Kern

2) od 40. do 60. let - zlatá éra muzikálu na Broadwayi

Divotvorný hrnec (Burton Lane, E. Y. Harburg)

My Fair Lady (Frederic Loewe, A. J. Lerner)

West Side Story (Leonard Bernstein, Stephen Sondheim)

3) od 60. let – konkurence v Londýně

1964: *Hello, Dolly*, 1965: *Oliver!*, 1966: *Kabaret*, 1968: *Hair* ...

4) 70. a 80. léta - oscilace mezi výpravným muzikálem a rockovou operou

1971: *Jesus Christ Superstar* (A. L. Webber), *Kočky*, *Evita*, *Fantom opery* aj.

ojediněle kvalitní i populární díla ve Francii a Německu

III. POHYBOVÉ DIVADLO

- 1) balet
- 2) taneční divadlo
- 3) pantomima

1) BALET

- forma scénického tance → využívá choreografii a náročnou baletní techniku
- může vyprávět příběh, vyjadřovat pocity či reflektovat hudbu
- samostatné dílo nebo součást opery

vývoj baletu

- **15. stol.** → Itálie – okázalé slavnosti s tanečními vstupy = urození tančili pro obdiv
- **pol. 16. stol.** → Kateřina Medicejské se provdala za krále Jindřicha II. → produkce přeneseny na francouzský dvůr = přivedla např. tanečníka **Belgiosa Baltazariniho** (Balthasar de Beaujoyeux) → *Balet de Comique de la Reine* → první baletní představení
- Francie **2. pol. 16. stol.** → *ballet de cour* (dvorský balet) → nová jevištní forma – spojuje hudbu, recitaci, zpěv a tanec + pestré kostýmy, výprava, rekvizity a jevištní technika
- technika: kroky společenských tanců + i různé skoky, akrobatické prvky a groteskní tance
- tanec → postupně si vydobyl dominantní postavení = samostatná umělecká forma
- **Ludvík XIV.** (1643–1715) = příznivce baletu = „král Slunce“ (tančil v baletu **Jean-Baptisty Lullyho** – *Noc/La Nuite* = role boha Slunce Apollona)
- 1661: založil *Královskou akademii tance* (Académie Royale de Danse)
- příprava účinkujících + schvalovali nové baletní prvky + uzákonili 5 základních pozic nohou, zabývali se zápisem tance
- 1661: **Jean-Baptist Lully** → tzv. *comédie-ballet* → jednotlivé scény oddělované tanci
- do r. 1681 = balet výsadou mužů X první žena **Masmasell la Fontaine** – *Vítězství lásky*
- podobné baletní soubory i v ostatních zemích Evropy → např. *Ruský císařský balet* Petrohrad + 1738: škola

Král tančí (Le Roi danse, r. Gérard corbiau)

- **18. stol.:** rozvoj baletní techniky → reformy
- **Marie Salléová** – 1734: poprvé tančila bez krinolíny a paruky + věnovala se kvalitě a oduševnělosti projevu
- **Jean-Georges Noverre** → 1760: *Listy o tanci a baletu* → zaměřil se na vývoj *baletu d'action* (dějového baletu) → důraz na dramatickou funkci i techniku (prosazení pantomimy + reforma pohybů, ne těžkopádné kostýmy)
- **přelom 18. a 19. stol.:** romantismus → největší rozmach baletu
- balet = rovnoprávná dramatická forma → centrum v Itálii (Milán) = špičkové baletní techniky → nové prvky + s konečnou platností bylo kodifikováno vytočení nohou v kyčlích o 90
- 1823: poprvé stoj na špičkách prstů – **Amalie Brugnoliová** → období *balet le blanc* (bílý balet)
- náměty baletů (*Sydy, Giselle, Ondina*) → vyjádření romantických představ o světě snů a preludů
- **úpadek koncem 19. století:** zájem klesá kvůli sociálním změnám, jen Francie, Rusko, Itálie → aristokratické kruhy
- **20. stol.:** dvě linie baletu
- 1) renesance klasického baletu → ruská škola: vynikající tanečníci získali ztracené pozice + nové impulsy: **Anna P. Pavlovová, Sergej P. Ďagilev, V. F. Nižinskij**
- 2) snahy vytvořit zcela nový samostatný styl moderního tance
- **po roce 1945:** vznik řady balet. skupin – **Balet Elysejských polí** (1945–1951), **Balet Paříže** (1948–1967)

Maja Plisecká: Labutí jezero

2) TANEČNÍ DIVADLO

moderní (scénický) tanec → výrazový tanec určený pro divadlo

- nástup s modernou – přel. 19. a 20. stol. = revoluce v tanci
- reformy baletu → zmodernizování a vymezení vůči klasické technice = přežitek minulosti
- x
- snaha najít nové vztahy mezi hudbou, výtvarnem, literaturou a tancem → navrátit tanci původní přirozenost a živelnost
- tanec = ojedinělý prostředek komunikace = neverbální pohyb + prožívání emocí a zobrazení příběhů
- nesvazovat se pravidly → vnitřní emoce, improvizace a cítění → přeneseny do pohybu = **čistý, absolutní tanec**
- důraz na pohybový projev tanečníků → opozice vůči klasickým baletním choreografiím
- nové pohybové techniky + důraz na proces tvorby choreografie (= choreograf pracuje s tanečnicí)

- cíl: *vyjádření příběhu, myšlenky či pocitu pomocí pohybu* = nenucený pohyb přirozených linií těla → plynulý tok pohybů, přirozenost a originalita + i herecká stránka
- v tanci zapojeno celé tělo a důležitou část tvoří výraz obličeje
- vychází z osobnosti choreografa či tanečníka a jeho školy → **taneční techniky** (např. technika Marthy Graham, Humphrey-Weidmanova technika a Hortonova technika)

Vývoj moderního tance v 1. pol. 20. stol.

po celém světě, formálně vyškolení tanečníci

- nejrozšířenější v Evropě + impulzy i v Severní a Jižní Americe → odlišné poměry
- **Isadora Duncanová**: revoluční reforma → snaha nejhlubší myšlenky a pocity vyjádřit přirozeným tancem
- **Rudolf von Laban**: průkopník výrazového tance → tanec součástí života, přístupný všem (prvky z jazzového, moderního, klasického tance)
- **Ruth St. Denis** + **Ted Shawn** – 1915: středisko moderního tance *Denis–Shawn–School* → odsud vyšli:
- **Martha Graham**: pevný technický systém s nejelementárnějšími vnějšími a vnitřními snahami
- 1960: rozvoj postmoderny → taneční projev = změna k jednoduchosti, kouzlu netrénovaných těl, nesofistikovanému pohybu
- 1980: tanec → čistým stylem a uznávanou součástí kultury (vedle klasického baletu)
- různé taneční školy, neexistuje standardizace → každá škola má svou vlastní interpretaci
- choreograf: **Merce Cunningham** → rozvinul nezávislý postoj k modernímu tanci
 - odmítá klasickou techniku původního baletu
 - choreografie působí neuspořádaně, ale přesto se musí soustředit na techniku tance
 - nepředvídatelné změny rytmu, rychlosti a směru + více současných akcí
 - tvůrčí svoboda choreografa

Martha Graham: Hereze (Heretic, 1931)

ČESKÝ TANEC

- **Milča Mayerová** → představitelka Labanova směru → spojována s předními evropskými tanečnicemi, choreografy a pedagogy → tanečnice a choreografka na scéně Divadla E. F. Buriana, ND i v zahraničí
- **Jarmila Jeřábková** → lyrická tanečnice po vzoru Isadory Duncanové + pedagogická činnost s dětmi
- **Jarmila Kröschlová** → studovala na Dalcrozových institutech v Ženevě a Drážďanech + teoretická publikační práce
- **Jiří Kylián**

JIŘÍ KYLIÁN: PETITE MORT

3) PANTOMIMA

- dramatický děj vyjadřuje beze slov, mimickými a gestikulačními prostředky, často spojeno s hudbou nebo tancem
- nejde o „němou činohru“ → *má vlastní techniku* (zákony a slovník) → vyvíjí se

dějiny:

- **římské císařství** = zlatý věk pantomimy, po zániku upadala a ztrácela postavení → typy: *Maccus* = hubený a nenasytný, *Sannio* = groteskní grimasy, nápodoba lidí a zvířat, *Mimus albus* (Bílý mim), *Mimus calvus* (Holohlavý mim), *Stupidus* (Hlupák)
- **kejklíři a tanečníci ve středověku** → římská tradice se obrozuje v lidovém umění
- **commedie dell arte** – postavy *Kolombína*, *Pierot*, *Harlekýn* využívají prvky pantomimy
- vrchol = **Deburauova reforma počátkem 19. století** → **Jean-Baptiste Gaspard Deburau** (1796–1846) – Kožík: Největší z pierotů
- dostal se k pantomimě náhodou → hubený a bledý čahoun, považován za velikána
- **19.-20. stol.** → pantomima v cirkusu → považována za podřadné umění
- **20. století** → několik generací
- **Marcel Marceau** (vl. jm. Marcel Mangel, židovský původ)
- pantomimu poprvé použil, když pomáhal pašovat židovské děti do Švýcarska
- zakladatel moderní pantomimy → stylová cvičení – chůze na místě, proti větru, po schodech, přetahování lanem + dokázal vytvořit na jevišti neexistující věci
- 1946: pracoval v Dullinově divadle (první pantomimy), 1947: osamostatnil se (vlastní soubor a postava Bipa)

po 2. světové válce u nás

- **Ladislav Fialka** (1931-1991) – navazuje na Marcela Marceaua, představitel klasické pantomimy
- v 50. letech studoval na Taneční konzervatoři → nápad založit pantomimický soubor → stálá platforma pro pantomimu v Divadle Na zábradlí (1959-1992) = Pantomima Na zábradlí + inicioval založení oboru pantomimy na AMU
- vytvořil 13 inscenací (např. *Knoflík* či *Devět klobouků pro Prahu*)

x

moderní česká pantomima → od pol. 60. let = reakce na akademické Fialkovo pojetí

- inspirována myšlenkami Antonina Artauda, Alfréda Jarryho, absurdním divadlem a tzv. druhou divadelní reformou
- rozvíjí se i díky médiím (film a televize)

autoři, režiséři, herci a klauni

- **Boris Hybner, Ctibor Turba, Boleslav Polívka** (Divadlo Husa na provázku – pantomima integrální součástí programu)

nejmladší generace

- **Radim Vizváry, Vojta Švejda, Miřenka Čechová**

LOUTKOVÉ DIVADLO

vyjadřovací prostředek loutkového divadla → *loutka* – puppet, marionette, marionetta, lalka (panenka)

- pohyblivý, herci ovládaný objekt
- v prostoru a čase představení se stává znakem zastupujícím nějaký subjekt
- je vnímán jako znak:
 - *přirozený* (živočich)
 - *nadpřirozený* (duch, fantastická bytost)
 - *personifikovaný předmět*
- skrytost nebo odkrytost animátorů není podstatná
- neživý materiál je zcela libovolný (různá ovladatelnost, trvanlivost)
- různý tvar a velikost

loutky na divadle

- a) figurativní* – jsou znaky nějakých bytostí (kočka, princezna)
- b) nefigurativní* – loutkou se předmět stává až významem, jenž mu je dodán akcí (kapesník = selka)

druhy loutek: vyplývají z technologií a jsou dány způsobem animace (jak herec loutku vodí)

I. Závěsné loutky – marionety vedené shora na drátech nebo nitích

Loutkové divadlo pro marionety

Marioneta

Marioneta

Marionetové (loutkové) divadlo

II. Spodové loutky vedené zdola

Se spodním voděním

- maňásek
- javajka nebo javánka (wajang)
- vařečková loutka

Maňásek

Maňáskové divadlo

Javajka

Vařečková loutka

III. Vedené loutky - např. manekýn

bezprostřední vodění – figuríny s pohyblivými končetinami a hlavou, případně celým tělem – při odkryté animaci

OSTATNÍ LOUTKY

- *loutky plošné* – ovládány shora i zdola, ve stínovém divadle
- *loutky totemové* – samostojné plastiky
- *loutka krosnová* – přechodný typ mezi hercem, maskou a loutkou
- *vodní loutky*
- *flákačky* – též „pleskačky“, „práskačky“, „metamorfosy“ atd. – změna identity přímo na jevišti (na principu překvapivé proměny)

Loutky plošné (stínové divadlo)

Stínové divadlo

Krosnové loutky

Totemové loutky samostojné plastiky

Vodní loutky (Vietnam)

Vodní loutky (Vietnam)

